

El debat dels numerals bascoibèrics. Una aproximació des de la tipologia lingüística

The Debate on Basco-Iberian Numerals: An Approach from Linguistic Typology

Karim Akbih Verdaguer
Universidad de Barcelona
kaverdaguer@ub.edu

Resum: Des de la tipologia lingüística, es donen unes acotacions al debat sobre els possibles numerals ibèrics. Primer, per aclarir si es podrien considerar numerals i, segon, si es deurién a préstec o a parentiu. Per a la primera qüestió, es resumeix la proposta d'Orduña i Ferrer i Jané i es busca suport als treballs sobre els universals lingüístics i els numerals així com en els estudis de lingüística cognitiva de Hurford. Per a la segona qüestió, es revisa la *The World Loanword Database (WOLD)*, centrant-se en els casos de préstec al sistema numeral. Es fa un estudi aprofundit de tres llengües de la mostra i s'extrapolen les circumstàncies en què es produeix el fenomen. Els resultats apunten a una probabilitat de préstec més alta de l'esperada, tot i que subjecta a condicions específiques.

Paraules clau: numerals, manlleu, Principi de Cardinalitat, tipologia, universals

Abstract: From a linguistic typology perspective, some clarifications are offered to the debate on possible Iberian numerals. First, to determine whether these forms can be considered numerals, and second, whether their origin is due to borrowing or genetic relationship. For the first question, the proposal by Orduña and Ferrer i Jané is summarized, drawing on research on linguistic universals and numerals, as well as on cognitive linguistic studies by Hurford. For the second question, The World Loanword Database (WOLD) is reviewed, focusing on instances of borrowing in numeral systems. An in-depth analysis is conducted on three languages from the sample, and the circumstances in which the phenomenon occurs are extrapolated. The findings suggest a higher probability of borrowing than previously expected, although under specific conditions.

Keywords: numerals, borrowing, Cardinality Principle, typology, universals

Recepción: 01.07.2025 | **Aceptación:** 27.08.2025

1. Introducció

Ara que fa vint anys que es va encetar el debat sobre els numerals ibèrics, hom diria que és gairebé impossible d'afegir-hi alguna cosa. Malgrat això, la present comunicació¹ mirarà de respondre les seves dues principals qüestions amb una modesta aportació des de la tipologia lingüística. La primera qüestió a resoldre és si els elements ibèrics que proposen Orduña (2005) i Ferrer i Jané (2009) es poden considerar com a numerals. La segona és si, en cas que siguin numerals, la seva similitud amb els del basc es deu a un préstec o al parentiu de les dues llengües. Si bé per a la primera qüestió tots els participants del debat fan un ús extens de tot el corpus teòric disponible i donen una àmplia perspectiva des del seu àmbit, pel que fa a la segona, es podria dir que la qüestió s'ha abordat i tancat de forma apriorística.

2. Són numerals?

Ja Orduña (2005) encetava la qüestió amb un conjunt d'arguments de diferent caire que fan molt plausible la consideració de numerals per als elements que identifica en els textos ibèrics. Tots ells, que seran reforçats per Ferrer i Jané al seu article del 2009, es podrien resumir així:

- Caire epigràfic: per analogia amb els ploms comercials grecs, amb els quals comparteixen funció, context geogràfic i cronologia i on apareixen numerals.
- Caire semàntic i morfosintàctic: coapareixen amb vocabulari propi del comerç com *šalir*, *otař* o *kitar* i amb les expressions metrològiques *a*, *o* i *ki*. Apareixen, gairebé de forma complementària amb les xifres, en l'esquema *nom personal + sufix -ka + quantitat*.
- Caire sintàctic i tipològic: funcionament equiparable al d'un sistema numeral per la combinació entre bases i àtoms.

A més a més, Ferrer i Jané (2007ab, 2009) n'aporta un de nou basat en el valor nominal dels sistemes monetals de diverses seques ibèriques, aïllant de forma independent i amb un suport material, les formes **ban** i **erder** per a 'u' i 'mig', respectivament. I recentment (Ferrer i Jané 2024), ha aportat l'exemple

1 Aquesta comunicació té com a origen el TFM del màster de Cultures i llengües de l'Antiguitat de la Universitat de Barcelona *El debat dels numerals bascoibèrics. Una aproximació des de la tipologia lingüística*, dirigit per Ignasi Adiego i Javier Velaza, defensat el 14 d'octubre del 2022.

de la paraula *ogei* (*20) inscrita sobre un dòlium de Ruscino (Perpinyà), com a probable marca de capacitat.

Per la seva banda, el principal detractor d'aquesta hipòtesi i màxim especialista en la reconstrucció del protobasc, Joseba Lakarra, es limita a considerar els elements proposats com a numerals com a "... *puros espejismos* ..." (Lakarra 2010, 193).

2.1. Els numerals dins la lingüística

Malgrat que el conjunt d'arguments aportats per Orduña i Ferrer són prou consistents, si més no, com per a incorporar la dels numerals com una hipòtesi de treball, en aquest treball s'ha buscat si la lingüística té alguna manera per a dir què és i què no és un numeral. Val a dir, però, que la qüestió de les expressions numerals de la llengua és, ja de per sí, una qüestió complexa i controvertida. Tant és així que, fins avui, es poden trobar diverses classificacions del seu paper dins la gramàtica tradicional. Això és degut al fet que els nombres estan vinculats al llenguatge formal de l'aritmètica però, alhora, s'insereixen com una mena d'empelt a l'estructura gramatical de la llengua. La seva particularitat ha fet que en la majoria de codificacions per al processament del llenguatge natural se'ls consideri com una categoria independent (Martín de Santa Olalla 1999).

Partint d'aquest marc, a l'hora de cercar en la teoria lingüística tot allò que pugui servir per a determinar si els hipotètics numerals ibèrics mereixen aquesta consideració de forma objectiva, el present treball ha topat amb dues dificultats metodològiques: la primera és que la qüestió dels numerals compta amb molt poca literatura. La segona, que els proposants de la hipòtesi dels numerals bascoibèrics ja hi recorren per a recolzar els seus arguments². Així doncs, els arguments amb què es pot respondre a la primera de les preguntes plantejades, de forma independent a les consideracions històriques, epigràfiques i contextuals, són més aviat escassos.

L'argument més important s'ha trobat en el *Principi de Cardinalitat* de Hurford (1987, 305)³, segons el qual, l'única particularitat dels numerals respecte la resta de fenòmens del llenguatge és l'assignació de significat segons

2 En especial, Ferrer i Jané (2009, 458-460), per tal i com recull a les notes de peu 23, 24, 26 i 28 els treballs de Greenberg (1978) i de Comrie (2005) obres de referència de la tipologia lingüística.

3 Greenberg (1978) ja reconeix el mateix concepte dins Stampe (1950).

la posició d'un element donat dins la cadena formada per la resta d'elements del conjunt. És a dir, l'ordre seqüencial únic i interdependent de cada nombre respecte els seus paral·lels adjacents. Hurford s'aproxima a la qüestió dels numerals des de la lingüística cognitiva, comparant diferents hipòtesis, conclouent que si bé per als numerals inferiors 1 i 2, i potser també el 3, hi ha un accés directe als seus conceptes dins la ment humana, independentment de la facultat comptable; en canvi, per a la resta de numerals, el seu significat no és accessible conceptualment i la seva comprensió per part d'un individu va estrictament lligada a la posició que ocupen dins la seqüència comptable. Una prova d'aquest diferent accés per als numerals bàsics seria el seu ús com a determinants (un/ -a, uns/-es), els nombres duals i trials en la morfologia de moltes llengües, així com paraules específiques en els ordinals (primer, segon ≠ u, dos; tercer, quart, ... = tres, quatre, ...). El que expressa el *Principi de Cardinalitat* de Hurford sembla afectar a l'essència mateixa de la paraula, al tret referencial del llenguatge (la *semanticitat* dels trets de Hockett, 1960, 88-96). I és que llevat dels primers numerals, potser, fins al tres, per a la resta d'elements del conjunt, la posició que hi ocupen és el que en determina la condició de signe lingüístic, és a dir, el seu significat lèxic segons la definició de Saussure d'unió d'un concepte amb una imatge acústica (1916, 110). És a dir, l'associació arbitrària entre un significat, el valor numèric, i un significat, el numeral lèxic.

El fet que l'ordre seqüencial sigui inherent als sistemes numerals, per tant, pot ser un criteri útil per al present debat a l'hora d'acreditar la condició de numeral dels elements ibèrics proposats com a tals, en cas que aparegui un conjunt de numerals lèxics ibèrics disposats en forma de llista o seqüència comptable, en un ordre que coincidís amb l'esperable segons el significat atribuït a partir de la seva similitud amb els nombres en basc. Si bé l'aparició d'una seqüència com aquesta (***ban:bin:irur: ... / *abaŕkeborste:abaŕkeŕei:abafkesisbi: ...**), podria fer transparent, a simple vista, la consideració dels seus elements com a numerals, la reflexió al voltant del *Principi de Cardinalitat* de Hurford pot aportar un nou argument per a defensar el caràcter productiu i predictiu de la hipòtesi original, tal i com esmenta Orduña (2011, 125), arran de la relectura que Ferrer i Jané (2009) fa de la inscripció de l'*ostrakon* de Can Vedell (B.22.02) i que va permetre incorporar l'hipotètic numeral **irur** (*3) al còmput global. Precisament aquesta inscripció era, fins ara, l'exemple més semblant a una expressió del suara esmentat Principi de Cardinalitat, per bé que insuficientment, ja que consisteix únicament en les paraules **ofkeirur**

(*23) i **orkeibarban** (*31) i de forma molt més insegura **orkeibar** (*30). Amb tot, el que sí que es podria inferir fàcilment d'aquesta inscripció és la pertinència dels seus elements a un mateix camp semàntic.

Si diem *fins ara*, és perquè aquest article no estava tenint en compte la relectura que Ferrer i Jané i Grau Mira (Ferrer & Grau 2024, 77) van fer d'un petit plom (A.02.01) procedent del jaciment del Cabeçó de Mariola (Alfara, El Comtat – Bocairent, La Vall d'Albaida)⁴. Doncs bé, seguint amb l'habitual resistència a una constatació segura pròpia d'aquest debat, trobem, en una de les dues interpretacions possibles, una inscripció amb una seqüència numeral que podria incloure paral·lelament numerals lèxics i les seves corresponents xifres. Així doncs, sempre acollint-nos a la darrera relectura proposada per Ferrer i Grau, tant podríem trobar-hi:

- a) **banbi**+[--]
- b) **II / I III**
- c) **ilu**+[--] o **ilu**[--]

com:

- a) **I / II / III**
- b) **banbin / ilur o ilu[r]**

Òbviament, la segona de les possibilitats és la que reforçaria enormement la hipòtesi numeral, per bé que les dificultats de la lectura que presenta aquesta peça conviden a mantenir una certa prudència.

Seguint en aquest sentit, un altre quasi exemple seria la que, com s'ha vist, Ferrer anomena "Comptes de Lliria" (F.13.2), que en enlloc d'una seqüència comptable sembla reflectir, de forma molt suggeridora, una seqüència que expressa una relació matemàtica:

(...) **abafsei : sorse : erdiketor : lâukerditor** (...)

*16 : *8 : *½?? : *4?*½?

I ja per acabar, en la línia de la seqüencialitat i a retop de l'argument de la combinatòria interna com a prova de sistema numeral, potser val la pena esmentar la manca de paral·lels entre totes dues bases. Així doncs, la coapa-

4 Agraïxo enormement a l'avaluador anònim la seva indicació sobre aquesta inscripció, que havia passat totalment inadvertida a qui escriu, i demano disculpes per aquesta negligència.

rició d'**abaŕ** i **orkei** com a bases que combinen entre elles i amb les unitats seguint un patró està fonamentada pels exemples que Orduña (Valeri 1999), i sobretot Ferrer (Greenberg 1978 i Comrie 2005) troben a la tipologia lingüística. Un inconvenient, però, en aquesta línia, semblaria gairebé com un capritx del destí, és que només s'hagi trobat fins al moment:

*½	erdi / erder					
*0		*10	abaŕ	*20	orkei	*30 orkeiabaŕ
*1	ban	*11	X	*21	X	*31 orkeibaŕban
*2	bin	*12	abaŕkebi, baŕbin	*22	X	
*3	X	*13	X	*23	orkeirur	
*4	lau	*14	X	*24	orkeikelaŕ	
*5	bors, borste	*15	abaŕkeborste	*25	X	
*6	sei	*16	abaŕsei	*26	X	
*7	sisbi	*17	X	*27	X	
*8	sorse	*18	X	*28	X	
*9	...	*19	...	*	29	...

Fig. 1.- Recull de les expressions proposades com a numerals col·locades en l'hipotètic ordre seqüencial.

És a dir, no tenim exemples d' ***abaŕkeirur** ni d' ***abaŕkelaŕ**, així com tampoc d' ***orkeikebi**, ***orkeikeborste** o ***orkeikesei**, ni exemples de desena ni vintena amb ***sisbi** ni amb ***sorse**. Casos, tots aquests, que permetrien confirmar amb un alt grau de probabilitat el caràcter del conjunt com a sistema numeral.

3. Préstec?

Pel que s'ha vist fins ara, no hi ha gaires criteris teòrics més que permetin de confirmar la condició de numerals de la hipòtesi original. Tot i així, a partir de considerar els seus arguments com a sòlids, i sobretot veient que estan ben fonamentades les seves al·lusions als criteris tipològics de les obres de referència, un cop revisades aquestes, arriba el moment d'explorar les causes de la comparabilitat dels suposats numerals ibèrics amb els de la llengua basca.

3.1. Orduña i Ferrer

3.1.1. Orduña (2005, 2011 i 2013)

La postura d'Eduardo Orduña variarà al llarg dels diversos articles, sent clarament partidari del préstec a l'article del 2005 i virant cap al parentiu als articles del 2011 i el 2013, encara que només ho esmenti de passada. Al seu primer article, el proponent de la hipòtesi original es mostra optimista sobre la possibilitat del préstec en numerals baixos, fins i tot els més baixos, (2005, 502), trobant més difícil el préstec de l'estructura del sistema numeral. Per a tal conclusió es basa en dos aspectes:

- 1- Els numerals identificats són massa semblants per a pertànyer a llengües emparentades.
- 2- La divergència de sistemes, vigesimal en basc, suposadament decimal en ibèric.

En realitat, l'article d'Orduña ja destil·la aquesta inclinació pel préstec al llarg de la seva argumentació⁵ i sembla que seria aquesta presumpció la que el fa optar per la interpretació decimal del segment **borste.abarkeborste**. A les conclusions també defensa que la direcció del préstec seria de l'ibèric al basc per la “... *mayor difusión del ibérico y su carácter de lengua de cultura.*” (2005, 503).

Al seu article del 2011, el mateix autor ja parla obertament de parentiu però no en desenvolupa la justificació. Simplement ho fa després d'argumentar numeral rere numeral, l'evolució fonètica de l'ibèric en relació a les formes reconstruïdes que Lakarra exposa al seu article del 2010.

A l'article del 2013, en canvi, Orduña ja comença declarant la intenció de provar la hipòtesi del parentiu basc-ibèric. Els arguments que emprarà, però, no se circumscriuen al fet numeral sinó a la comparació d'exemples del vocabulari ibèric amb el basc i la identificació d'uns quants possibles préstecs grecs, testimoni de la influència d'aquesta llengua, a partir de la qual se sosteniria la hipòtesi del caràcter decimal del sistema ibèric.

3.1.2. Ferrer (2009)

Al seu torn, Joan Ferrer, no opta per cap de les dues possibilitats, préstec o parentiu, però sí que assenyalava les dificultats de l'opció del préstec pel fet

5 Com quan parla d'**orkei** a la pàgina 493.

que “... *el préstamo de todos los átomos del sistema es un hecho poco frecuente.*”, citant els pocs contraexemples a partir dels treballs de Luján 1996 (antigues llengües de la Urss) i Marcos 1992 (japonès i lahu).

Així doncs, la qüestió del préstec necessita ser explorada per tal de poder sostenir qualsevol de les afirmacions amb una mica més de solidesa.

3.2. La lingüística i el préstec

3.2.1. Greenberg 1979

Al seu article sobre els sistemes numerals, Greenberg (1978, 289), a banda de les qüestions aritmètiques i sintàctiques dels sistemes numerals, ja ben referides per Ferrer (2009), hi dedica un apartat anomenat *Numeral Systems and Language Contact*. D'allà en surt la generalització 54:

54. Si una expressió numeral atòmica és prestada d'una llengua a una altra, totes les expressions atòmiques més altes són prestades.

Amb aquesta definició, que titlla de quasi-universal, Greenberg recull la particularitat que mostra la llengua kui (dravídica), que li manleva a l'oriya (irànica) tots els numerals del 3 al 20, però per a formar els àtoms a partir de vint, utilitza les formes dravídiques de l'u i el dos. Com veurem més endavant, l'exemple del rifeny així com d'altres llengües del WOLD (*vid infra*) contradueixen aquest funcionament. En qualsevol cas, d'aquest article se'n poden treure una sèrie de tendències generals:

- Que hi ha una jerarquia de marcadessa entre els numerals.
- Que els numerals més marcats són els que es presten més fàcilment al manlleu.
- Que els numerals alts són més marcats que els baixos.
- Que les bases són més marcades que els àtoms.
- Que les bases altes són més marcades que les baixes.
- Que els numerals absoluts són més marcats que els usats en context⁶.
- Que els ordinals són més marcats que els cardinals.
- Que no hi ha constància de cap préstec del numeral cardinal 'u'.

6 En malto (dravídica) l'u i el dos són prestats en el recompte (absolut) mentre que en el discurs (context) es conserven les formes pròpies (Greenberg 1978, 290).

Tanmateix, al llarg d'aquest capítol es veurà que hi ha força contraexemples que contradiuen alguns d'aquests punts.

3.2.2. EL WOLD

Amb aquest objectiu, s'ha acudit a una obra monogràfica que representa l'estudi tipològic més complet i seriós del fenomen del préstec entre les llengües del món: *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*, dirigit per Martin Haspelmath i Uri Tadmor (Haspelmath & Tadmor 2009). Aquest llibre utilitza una mostra de quaranta-una llengües, de les quals n'analitza el nivell de préstec a nivell quantitatiu i qualitatiu a través de 1460 significats lèxics dividits en quatre camps. Sorgit del projecte *Loanword Typology Project*, va comptar amb la participació de diversos especialistes de tot el món, cadascun per a una de les llengües estudiades. Com a resultat del projecte també en sorgí el *World Loanword Database (WOLD)*⁷, la base de dades digital que recull els resultats de cadascuna de les 1460 etiquetades per a cada llengua segons el seu grau de probabilitat de provenir del préstec (fins a 5 graus de probabilitat).

Sense desmerèixer-lo en absolut, cal dir que aquest voluminós estudi arrossega una mancança de base, a tenir en compte a l'hora d'extreure'n conclusions, que és el biaix de la seva mostra. Seguint les condicions més acceptades dins la tipologia lingüística pel que fa als requisits que ha de tenir una mostra per a qualsevol estudi, a partir de Bakker (2010) i de l'algoritme per a una mostra representativa ideal, el *Diversity Value* (Bakker, Hengeveld, Kahrel & Rijkhoff, 1993), aquest treball pot presentar diversos biaixos (quantitatiu, genètic, geogràfic, tipològic, cultural o bibliogràfic). Si bé la sobrerrepresentació o la infrarepresentació d'algunes famílies, àrees geogràfiques, etc., és manifesta, com bé reconeixen els seus autors, l'esforç d'inclusió i la bona tria de les llengües de l'estudi pot compensar alguns dels seus inconvenients. Ara bé, de tots els biaixos considerats, tipològicament, el de quantitat és sens dubte el més important, molt per sota de les 100 llengües recomanades com a mínim (Bakker 2010, 13). Amb tot, un altre biaix involuntari derivat de la naturalesa del projecte, afecta especialment el present treball: la sobrerrepresentació de llengües amb un alt índex de préstecs que, si bé s'explica per l'accés preferent de col·laboradors interessats en el fenomen del préstec per les implicacions a les seves llengües d'estudi, aquí pot portar a sobredimensionar-ne les repercussions.

7 <https://wold.cld.org/>

Sigui com sigui, les diverses qüestions sobre el préstec, plantejades per la lingüística sovint massa des de la intuïció o els apriorismes, tenen, a partir d'ara en el WOLD, una eina que les fa més objectivables i un dels resultats que més hi contribueixen és l'anomenada llista *Leipzig-Jakarta*. Es tracta d'una llista amb les 100 paraules menys susceptibles de ser prestades d'entre les 1460 entrades lèxiques de l'estudi, tot cercant d'aïllar el nucli més bàsic del lèxic d'una llengua. Emulant la famosa llista *Swadesh*⁸, suposa una eina de treball que, si bé li reconeix gran part d'incert, precisament la fa bona situant-la al lloc que li pertoca: la d'una iniciativa basada únicament en les intuïcions del lingüista americà, per bé que molt agudes, insuficients per la manca d'empirisme. Esperant que s'hi afegeixin més llengües, de moment la llista Leipzig-Jakarta és l'eina més productiva per a treballar la relació entre semàntica i manlleu, així com totes les inferències que se'n puguin desprendre. En relació als numerals cal assenyalar que la paraula 'u' és l'única de tot l'àmbit quantitatiu que hi figura.

3.2.2.1. Anàlisi dels resultats

Pel que fa a l'estudi dels numerals, al WOLD hi trobem l'apartat *Quantity*, on, a més d'altres termes de quantificació, hi trobem els numerals del zero al dotze, el quinze, el vint, el cent i el mil⁹. És a dir, un total de 17 numerals, categoritzats per a cada llengua amb un número de l'1 al 5 segons estigui **clarament prestat (1)**, **probablement prestat (2)**, **possiblement prestat (3)**, **molt poca evidència de préstec (4)**, i **sense cap evidència de préstec (5)**.

Si ens centrem en els resultats dels numerals classificats amb el grau 1, de seguida crida l'atenció un grau de préstec entre les llengües estudiades força alt, molt més de l'esperat a priori:

numeral	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	15	20	100	1000
llengües on és clarament prestat (1)	4	6	5	6	7	10	11	10	11	9	9	10	7	9	16	22

Fig. 2.- Recompte de numerals prestats amb tota seguretat en les llengües de la mostra del WOLD.

8 Obra del lingüista nordamericà Morris Swadesh (1909-1967), investigador de les llengües americanes i de la lingüística històrica, en l'onada de l'estructuralisme americà, coetani d'Edward Sapir i Leonard Bloomfield. En aquesta seva línia de treball, Swadesh cercava d'aïllar el vocabulari més bàsic independent de l'evolució cultural d'una comunitat.

9 Exclourem de l'anàlisi el zero pel seu alt índex de prestabilitat entre les llengües de tot el món (més que un àtom és un constructe abstracte per a la matemàtica).

El primer fet significatiu és que hi ha quatre llengües, pràcticament el 10% de la mostra (recordem que la mostra és només de quaranta-una llengües), que tenen tot el sistema numeral manllevat: són el japonès, el thai, el yaqui i el wichí. De totes elles cal dir-ne, però, que només el wichí el té pràcticament del tot substituït (fins i tot el numeral 'u' per l'*unu* provinent del castellà), malgrat que alguns dels seus parlants encara són capaços de reconèixer els numerals propis de la seva llengua, mentre les altres tres llengües mantenen diferents graus de coexistència entre sistemes numerals, el propi i el manllevat. Encara que sigui amb aquesta ambivalència, el fet que totes quatre llengües tinguin la resta de numerals prestats coincideix amb la generalització número 54 esmentada de Greenberg. Al mateix temps, l'evolució del grau de préstec que s'observa en fa palès el caràcter de simple generalització, atès que aquesta tendència no és exponencial amb diversos casos de llengües que apareixen i desapareixen de la llista i té daltabaixos al voltant de les bases 5 i 10 i els seus múltiples, així com revela el caràcter prevalent d'alguns àtoms majors sobre d'altres¹⁰. A partir de 5 hi ha un salt significatiu, el set i el nou es mostren més inestables, per exemple, i 100 i 1000 tornen a representar salts significatius.

3.3. Estudis de cas

Veient això, a partir de la premissa que la substitució de tot el sistema numeral és excepcional, caldrà centrar-se en l'estudi particular d'aquelles llengües que el tenen més prestat. Així doncs, tot seguit s'exposa l'estudi de cas del japonès, el wichí i el rifeny (amazic). Aquestes tres llengües són les que figuren amb préstec de totes les entrades següents a partir de l'u, tret del rifeny que ho fa a partir del dos i, com es veurà, és un cas d'especial interès. El yaqui i el thai s'exclouen com a estudi de cas per tenir unes característiques molt semblants al wichí i al japonès, respectivament.

3.3.1. Japonès

El japonès és una llengua aïllada parlada al conjunt d'illes del Pacífic que conformen l'estat del Japó, on és oficial i compta amb més de 120 milions de parlants (Schmidt 2009, 545; dins Haspelmath & Tadmor 2009). Tal i com reflecteix el WOLD, té tot el sistema numeral prestat del xinès, per bé que encara conserva per a determinats usos el sistema numeral propi.

10 Especialment curiosa és la prevalença del quinze, amb menys llengües que el prestin que no pas el deu o fins i tot el cinc. Les tres que no conservaven el 12 però sí el 15, coincideix que són de base 5.

Número	JAPONÈS		XINÈS (mandarí / hokkien)
	autòcton	préstec	
1	一 つ hitotsu	一 ichi	一 yī / it
2	二 つ futatsu	二 ni	二 èr / nīng
3	三 つ mittsu	三 san	三 sān
4	四 つ yottsu	四 shi / yon	四 sì
5	五 つ itsutsu	五 go	五 wǔ / gō
6	六 つ muttsu	六 roku	六 liù / liok
7	七 つ nanatsu	七 nana/shichi	七 qī / chhit
8	八 つ yattsu	八 hachi	八 bā / pat
9	九 つ kokonotsu	九 kyū / ku	九 jiǔ / kiú
10	十 tō	十 jū	十 shí
20	廿 hatachi	二十 ni-jū	二十 èrshí
100	百 momo	百 hyaku	百 bǎi / pek
1000	千 chi	千 sen	千 qiān / chheng

Fig. 3.- Sistemes numerals del japonès (autòcton i manllevat) amb la comparativa amb els numerals xinesos (variants *mandarí* i *hokkien*).

Per tal de saber com funciona aquesta dualitat de sistemes i conèixer-ne l'abast de la substitució de l'un per l'altre, s'ha cercat una parlant nadiua de japonès, la senyora Reiko Morooka. Resident a Catalunya de fa més de vint anys, va viure i estudiar al Japó fins a acabar els estudis superiors. L'informant Morooka és plenament conscient de l'origen xinès dels numerals de la seva llengua i, alhora, reconeix perfectament l'existència i abast dels numerals autòctons. Pel que explica, fonamentalment s'usen els primers, tant oralment com per escrit i, evidentment, s'empren en exclusiva per a l'expressió de les matemàtiques i la comptabilitat. Els numerals originals, en canvi, a dia d'avui s'usen molt poc, tot i que ella sí que recorda sentir-los més de petita. Fins al deu, els fa servir sobretot per al recompte de quantitats petites, al mercat comprant per unitats “... *coses petites, tres o quatre pomes...*” i el diner menut: “*abans de pagar alguna cosa, treia les monedes de la butxaca: hi, fu, mi, yo, itsu, mu, nana, ya, ko, tō...*”. D'aquesta descripció, i del fet que expressi els numerals en forma de seqüència comptable se'n desprèn una certa vitalitat, igual que amb l'expressió de l'edat: “... *als nens petits si els hi demanen: -Quants anys tens? Diran: -Yo! Per exemple... (aixecant tres dits de la mà). Serveixen per a dir l'edat dels nens, fins als cinc anys...*”. Diferent és el cas del numeral *hatachi* ‘vint’, que ha quedat “fossilitzat” en l'expressió de l'edat pel fet de correspondre amb la majoria d'edat al Japó però no s'utilitza per a res

més. La senyora Morooka també ens fa notar la major vitalitat del numeral per al nombre 4, *yo(n)*, emprat més sovint enloc del xinès *shi* pel fet que aquest recorda a la paraula japonesa per a ‘mort’ en un exemple de l’anomenada interdicció lingüística. Pel que sembla, aquest no és el cas del 7, *nana*, que s’usa en comptes del xinès *shichi* aparentment per qüestió de cacofonia amb l’adjacent 8, *hachi* i amb l’1, *ichi*.

Com es pot veure, el del japonès és un exemple de substitució del sistema numeral sencer, per bé que no de forma absoluta. Segons el mateix testimoni, això s’ha degut a que, des d’antic, per la seva condició insular, el Japó es mantenia amb poca població, en una societat arcaica amb una economia austera i un desenvolupament tecnològic inferior al continental: “*Abans no hi havia coses grans, terres grans. No hi havia mil cases, mil ovelles. No es comptava en grans quantitats*”. Per a la nostra informant, això explicaria la manca de numerals alts en japonès, cosa que canviaria amb l’arribada de la cultura xinesa i l’adopció de l’escriptura.

Quina és l’evolució de la llengua fins a produir aquest resultat ho explica Masayoshi Shibatani a la seva obra *The languages of Japan* (Shibatani 1990, 119 i següents), on descriu l’enorme influx de termes xinesos que van anar penetrant al japonès, ja des de les seves èpoques més antigues i en tres grans onades diferenciades:

- 1- Període pre-Nara, amb la introducció del budisme (a partir de mitjan segle VI dC);
- 2- Període Nara, amb el desplaçament d’un nombre important de membres de la cort japonesa, estudiosos i oficials, a les principals ciutats de la dinastia Tang (durant segle VIII dC),
- 3- Durant la implantació de la secta Zen del budisme, amb la introducció de nous termes per part dels seus fidels (al llarg del segle XIV dC).

Ara bé, segons el mateix Shibatani, aquest corrent de préstec es creu que es deuria haver iniciat ja al segle primer dC, si no abans, per tal i com testimonien algunes paraules com ara *ume* ‘cavall’, i de fet, les *Nihon Shoki* ‘Les Cròniques del Japó’ (720 dC) ja parlen d’un inici sistemàtic de préstecs cap al 400 dC amb la introducció de llibres xinesos per part d’estudiosos coreans.

En tot aquest procés, és clar, també s’hi anava introduint l’escriptura xinesa, que acabaria per utilitzar-se també per a escriure en japonès. En definitiva, veiem que en el procés d’esdevenir un estat, el Japó viu sota una forta influència de la Xina, clau per al seu desenvolupament econòmic, tecnològic i

polític, a més de religiós (Junqueras, Madrid, Martínez & Pitarch 2011, 81). A aquesta trajectòria caldrà afegir-hi, a més, l'aposta decidida per la importació del model institucional i administratiu de la dinastia Tang xinesa per part de l'elit de l'estat Yamato (el protoestat japonès), duta a terme per uns funcionaris que feien servir la llengua xinesa. Així doncs, tenim que, en el cas del japonès, el nivell d'influència i de préstec necessari per arribar a supplantar tot el sistema numeral està format per una combinació d'influència cultural, religiosa, econòmica i tecnològica durant segles, amb la implantació del model estatal adoptat de la cultura la xinesa.

3.3.2. Amazic (rifeny)

El rifeny o *tarifiyt* és la variant de la llengua amaziga parlada a la regió del Rif, al nord est del Marroc. Comprèn les províncies de Nador i Alhocima, coincidint amb les dues ciutats més poblades de la zona, juntament amb la ciutat espanyola de Melilla. Amb un reconeixement oficial de forma però simplement estètic a la pràctica, costa conèixer-ne el nombre exacte de parlants que, segons algunes estimacions estaria al voltant de 1.350.000 (Mourigh & Kossmann 2019, 12).

Com la resta de llengües amazigues, el rifeny acumula diverses capes de préstecs. La primera, ja des de l'antiguitat, la constitueixen unes quantes paraules d'origen púnic com ara *ghanim* 'canya', *afdis* 'martell' i *amesmir* 'clau'¹¹; o *řectu* ['rɛʃtɔ] 'llit' *fidjus* 'pollet' o *tfrist* 'pera' del llatí. La darrera, la de les llengües de la colonització, com el francès *furcita* 'forquilla', *stilo* 'bolígraf'; i sobretot el castellà *kuzina* 'cuina', *playa* 'platja'. Com a curiositat, en conserva alguns del català com ara *sbardina* 'sabatilles' o *tbanta* 'davantall'. Entremig d'aquestes dues capes, hi ha la més important per volum i profunditat, la de l'àrab, que ha fet del rifeny una llengua altament interferida, fins al punt que és gairebé impossible no trobar-ne cap manlleu en qualsevol dels seus usos i registres.

Al capítol que li dedica el WOLD, a càrrec d'un dels seus millors especialistes, Marten Kossmann, queda palesa aquesta influència la magnitud de la qual és tan gran que afecta substancialment totes les classes de categories, no només lèxiques sinó també gramaticals. Si sumem la gran majoria dels manlleus, provinents del dialectal marroquí, amb els de l'estàndard i el clàssic tenim que el rifeny té manlleuats de l'àrab:

11 Exemples extrets de la *Gramàtica amaziga*. Estàndard del diasistema amazic septentrional, de Carles Múrcia (2021).

Noms: 45,4% Verbs: 41,4% Adjectius: 49,3% Adverbis: 40% Gramaticals: 36,4% **GLOBAL 44,3%**

Afegint-hi la resta de manlleus d'altres llengües, tenim que el rifený té un **51,7 % de préstecs** dins el total del seu vocabulari fet que la fa la segona amb més manlleus de la mostra del WOLD.

Si ens centrem en els numerals, veiem que el nivell de substitució és gairebé total, només pervivint en rifený el numeral per a l'u, $\xi III / \xi III+$. - *ijjen / ijjen* mentre que totes les altres formes estan prestades de l'àrab dialectal:

Número	AMAZIC	ÀRAB
1	$\xi III / \xi III$ <i>ijjen / ijjen</i> ['iʒʒən] / ['iʃtən]	['wahid] دح او
2	<i>tnayen</i> ['θnajʔn] / ['hnajʔn]	[iθ'nan] نانثا
3	<i>tʃata</i> ['θraθa]	[θa'laθah] ثالاث
4	<i>arb`a</i> ['a:βʃa]	['arbʃah] عبرا
5	<i>xemsa</i> ['χamsa]	['χamsah] خمس
6	<i>setta</i> ['sʔta]	['sittah] ستس
7	<i>sb`a</i> ['sʔβʃa]	['sabʃah] عيس
8	<i>tmenya</i> ['θmʔnja] / ['hmʔnja]	[θama'nijah] ثينامث
9	<i>ts`a</i> ['tsʃa]	['tisʃah] عيس
10	<i>`acra</i> ['ʃaʃra]	['ʃaʃrah] فرشع
11	<i>hid`ac / hiʃac</i> [hi'dʃaʃ] / [hi'tʃaʃ]	['ʔahad 'ʃaʃar] رشع دحأ
20	<i>`aycrin</i> ['ʃajʃrin]	['ʃajʃrun] نورشع
21	<i>wahed u `aycrin</i> [,wahʔd u'ʃajʃrin]	[,wahid u'ʃajʃrun] نورشعو دح او
100	<i>mya</i> ['mja]	[mi'ʔah] مئام
1000	<i>aʃf</i> ['ærf]	['ʔalf] فلأ

Fig. 4.- Sistema numeral rifený i comparació amb el sistema numeral àrab

Aquest *ijjen* es fa servir majoritàriament com a determinant en forma d'article indefinit, com en català *un/-a*, mentre que purament com a quantificador té un ús restringit i només s'usa al costat de l'objecte quantificat (1ab):

1a. *Ruʃegh din ijjen¹² umar waha* 'He anat allà només una vegada'

1b. *Teqqim-ayi ijjen tirart bac ad t-arbhegh* 'Em falta una partida per a que guanyi'

12 La forma plena *ijjen* sembla incorporar la preposició *n`de`* i, igualment, pot caure davant d'un substantiu en estat d'annexió.

O bé com a resposta a una pregunta amb el pronom interrogatiu *meçhar* ‘quant’ (2a):

2a. *Meçhar ghark n yistmac? -Ghari ijiten.* ‘Quantes germanes tens? -En tinc una.’

Però no s’usa dins d’una seqüència comptable. És a dir, si es fa recompte d’alguna cosa, es compta fins a deu, etc., se substitueix per l’àrab *waħed* (i l’oriental *tnayen* ‘dos’ pel dialectal marroquí *juj*).

Pel que fa als ordinals, el rifený empra una paraula pròpia per al primer (*amzwaru*) i la partícula pronominal *wis* (el femení de la qual, *tis*, està en clar retrocés), seguit del corresponent numeral àrab. De vegades, fins i tot, s’utilitzen directament els ordinals de l’àrab (*awel, tani...*). Per tant, llevat dels casos vistos amb 1ab i 2a, tota la resta de sistema numeral és exclusivament en àrab. El rifený, en aquest cas, segueix la tònica de la major part de les variants amazigues del nord, on és freqüent, emperò, trobar-hi la pervivència fins al numeral 3 o el 4.

L’evolució que ha portat fins aquest nivell d’interferència, ve determinada essencialment per la conquesta arabomusulmana del Nord d’Àfrica per part dels omeies. És un tòpic en la historiografia amaziga la distinció entre islamització i arabització així com la consideració que si bé la primera fou relativament ràpida (en menys de dos segles), la segona fou molt més lenta i, fins avui, incompleta (Camps 1998, 48). A través d’una sèrie de conquestes, els àrabs establiren el seu domini a les ciutats costeres locals i en fundaren de noves com Kairuan (670 dC) des d’on prosseguir la seva expansió fins arribar a la península ibèrica (711dC). L’establiment del poder polític i la introducció de la nova religió ja impliquen un primer contacte amb la llengua àrab que proveirà a l’amazic tot de termes religiosos però també polítics i econòmics. Des d’aquest primer impacte, part de les primeres tribus sotmeses s’acabaran incorporant a les tropes àrabs en la seva expansió cap a la península, cosa que iniciarà el procés de bilingüització de la població autòctona. En aquest procés, però, el salt més important vindrà cap al segle XI dC amb l’arribada d’un seguit de tribus nòmades àrabs senceres en el que es coneix com a invasions hilalianes (de Banu Hilal, la principal d’aquestes tribus, junt amb els Banu Sulaym i Banu Maqil). Aquestes invasions, junt amb d’altres factors històrics, podrien haver generat la massa crítica necessària per a acabar provocant l’arabització del Nord d’Àfrica, que avançaria fins al punt que l’amazic quedés relegat a les zones muntanyoses o al desert, i fragmentat en illots rodejats de població ara-

bòfona¹³. Tot el sistema econòmic, polític i administratiu implantat per la colonització imperial, seria perpetuat per les elits locals amb un element ideològic legitimador de fons: la religió. Per al cas de la llengua és especialment rellevant atesa la vinculació entre escriptura sagrada, l'Alcorà, i l'àrab. Això, afegit a la tradició de retrotraure l'origen de la pròpia tribu a la família del profeta mitjançant algun ancestre comú, com a font de prestigi i poder, predisposaria la població a la vinculació amb la cultura àrab. Si a aquesta trajectòria històrica afegim el procés de construcció dels estats-nació moderns al segle XX, que va homogeneïtzar tots els estats nordafricans declarant-se arabomusulmans, s'entén la profunda aculturació del poble amazic amb un clar impacte en la llengua: grans masses de població adoptarien l'àrab donant naixement a les variants dialectals magribines, tan diferenciades de les orientals, i la llengua amaziga que es conservaria, viuria grans transformacions. Sigui com sigui, el nivell general de penetració d'arabismes en rifeny, i la substitució del seu sistema numeral tenen un registre més antic perquè ja quedaren testimoniats als treballs dels missioners franciscans espanyols d'etapa colonial: la *Gramática de la lengua rifeña* del pare Sarrionandia (1905) i el seu *Diccionario español-rifeño* recopilat i editat pel pare Ibáñez (1944).

Centrant-nos en els numerals, la major part de variants de l'amazic ja només conserva fins al tres o el quatre, i aquelles variants que conserven la resta del sistema, tret del tuareg, totes incorporen d'una forma o l'altra elements del sistema àrab (Souag 2007, 239). De totes, el rifeny és la que té el sistema més substituït. Dos factors que podrien explicar tant això com la profunda arabització del rifeny serien, d'una banda, la situació geogràfica del Rif. Ser la més nordoccidental en direcció a la Península (l'extrem nord-occidental del Marroc, al costat de l'estret, està completament arabitzat), fa d'aquesta regió un dels corredors vers l'antic Al-Àndalus, tant en direcció d'anada des de la conquesta, com en direcció de tornada, després de l'expulsió dels moriscos. D'altra banda, l'arribada de tribus amazigues orientals, de variant zenata (la resta de dialectes del Marroc són de la branca Senhaja i Masmuda, no zenates), provinents de zones ja arabitzades de més antic. En aquest sentit, una pista la podríem trobar en el fet que la variant de l'àrab per al numeral dos present al rifeny sigui *tnayen* i no *juj* coincidint amb les varietats de l'àrab dialectal oriental, tant del Magrib com de l'Orient Mitjà (Kossmann 2013, 310).

13 Diferenciant-se així de la situació a d'altres pobles islamitzats com el turc o l'iranià.

Com a darrers aspectes a afegir, hi ha la configuració social i econòmica de les societats tribals amazigues. D'una banda, el comerç basat en mercats setmanals a les valls que posaven en contacte comunitats de les muntanyes, d'una i altra llengua, amb l'àrab com a llengua franca, en un context propici per a l'ús dels numerals i el vocabulari relacionat amb el comerç (Kossmann 2009, 196). Aquest fet generaria bosses d'homes bilingües dins les comunitats amazigues fet que a la llarga donaria més prestigi a determinat vocabulari. Al mateix temps, això quedaria reflectit en el fet que, en moltes variants on alguns dels numerals en amazic coexisteixen amb els àrabs, els primers siguin emprats per les dones i pels infants mentre els darrers, pels homes (Souag 2007, 241).

3.3.3. Wichí

El wichí és una llengua de la família matabo-mataguaiana, autòctona d'Argentina (províncies de Salta, Formosa i Chaco) i Bolívia (Tarija), on el parlen unes 40.000 persones. La informació que en proporciona el seu capítol al WOLD, a càrrec d'Alejandra Vidal i Verónica Nercesian, es basa en el dialecte *bermejo*, parlat per les vora 3.000 persones que viuen en 25 petites comunitats dedicades a la caça, la pesca i la recol·lecció, així com a la producció d'artesanía. Aquesta variant està classificada al WOLD entre les de préstec mitjà, amb un 15,8% de paraules manllevades, el 95% de les quals, del castellà. Les àrees on presenta més préstecs són les de *Modern world* (71.8%), *Quantity* (54.3%) and *Law* (42.3%), cosa que ja apunta la tendència històrica del contacte entre el wichí i el castellà.

Pel que fa als números, precisament en relació a l'alt nombre de préstec que presenta l'apartat *Quantity*, les autores es refereixen a l'adopció del sistema numeral complet del castellà com a font d'aquest valor. Segons expliquen Nercesian i Vidal, el wichí tenia un sistema propi de base cinc, i més enllà del cinc les quantitats eren una sèrie d'agrupaments (fent servir el cinc o d'altres quantificadors). Si bé al WOLD hi ha únicament les formes manllevades, al recent diccionari wichí d'una de les autores, *Wichi-Siwela Lhayhilh - Diccionario wichí-castellano* (Amarilla & Nercesian 2021) s'hi poden trobar algunes de les formes originàries que permeten de veure aquesta naturalesa de base cinc (per exemple, a partir del cinc, *latkwey iwenyalha* 'una única mà', el deu *tijwek* 'topen l'una amb l'altra (les dues mans)'). Pel que fa als ordinals, el wichí només en té un, el primer, per al qual conserva les paraules *tachen* i *chenkat* per a 'primer', coexistents amb *primero*.

	Nombres prestats	Nombres originals
1	unu	<i>hotefwajhi</i>
2	lus	<i>nitokw</i>
3	tales	<i>lajtumfwaya</i>
4	kwatlu	<i>tumwek</i>
5	sinku	<i>latkwey iwenyalha</i>
6	seis	----
7	siete	----
8	ocho	----
9	nwewe	----
10	lyes	<i>tijwek</i>
11	onsi	----
12	losi	----
15	kinsi	----
20	wenti	----
100	sien	----
1000	mil	----

Fig. 5.- Sistema numeral emprat en wichí, clarament prestat, i remanent de numerals autòctons de què se'n té coneixement.

L'evolució històrica d'aquest cas de préstec és substancialment diferent a la dels dos casos anteriors. Pel que expliquen Nercesian i Vidal (2009, 1.020), assentades des de com a mínim el 2.000 aC a la zona del Chaco, i contactades ja al segle XVI pels conqueridors espanyols, les poblacions Mataco-Mataguaianes no van tenir un contacte estret amb els colonitzadors i la seva llengua fins a principis del segle XX. Cap al final del segle XIX hi havien arribat diverses missions franciscanes i anglicanes, d'aleshores en daten els primers registres escrits de la llengua wichí. Ara bé, no fou fins a principis del XX que els autòctons passaren a treballar com a mà d'obra a les explotacions agrícoles colonials i a familiaritzar-se amb l'ús del castellà sense mai arribar-lo a adoptar en un ús diari ni intracomunitari. Així doncs, l'impacte del castellà en el wichí té només cent anys i en el cas del bermejo és més recent encara. Com a resultat d'això, el baix nivell de préstec (del 15%, però el 10% són préstecs en coexistència amb formes pròpies); l'alt grau d'adaptació fonològica:

liwulu < libro ; *suwula'* < sobra ; *puwuli* < pobre ; *pwewulu* < pueblo ; una poca afectació lèxica amb només 8 verbs:

pinta ‘pintar’ ; *wayla* ‘ballar’ ; *manija* ‘conduir’ ; *wende* ‘vendre’ ; *pesa* ‘pesar’ ; *meli* ‘mesurar’ ; *kunta* ‘comptar’ ; *fwulena* ‘frenar’ ;

així com un gran nombre d’innovacions a partir d’arrels pròpies:

wej itoj ‘cotxe’ (“acabafoc”) o *wiyò-taj* ‘avió’ [volar-AUG] ;

i d’extensions semàntiques:

niyat ‘cabdill’ > ‘rei’ , ‘president’ , ‘ministre’ , ‘alcalde’ ; *lanek* ‘closca’ > ‘cullera’.

Per tot el que se’n desprèn, de l’estudi del wichí, es pot veure com es tracta d’un cas de contacte altament asimètric entre “civilitzacions” atès que ens trobem davant d’un exemple de contacte d’una societat de caçadors recol·lectors amb una de productors capitalistes moderns. És a dir, i tal i com ho corroboren els verbs castellans adoptats pel wichí, una societat sense comerç i que feia un ús escàs dels numerals, adoptant-ho tot com a part d’una nova forma de vida arribada amb la colonització.

3.4. Consideracions

Amb els exemples analitzats, queda clar que el préstec de tot el sistema numeral no només és possible sinó que no és tan excepcional com semblava a partir de les idees preestablertes a la lingüística. Ara bé, al mateix temps s’ha vist que difícilment mai no és complet o absolut i que requereix unes condicions molt concretes de contacte entre llengües. Abans de veure si serien extrapolables al cas ibero-basc, es miren de resumir al següent quadre:

LLENGUA	Pervivència formes pròpies	Control polític i econòmic	Adopció institucionalitat	Adopció religió	Adopció escriptura	Substitució lingüística / bilingüïtzació	Canvi de model productiu i social (“civilitzacional”)	Llengua multi-donant
Japonès	1-10, 20.	Només influència	Sí	Sí	Sí	No	No	Xinès
Rifeny	1	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	No	Àrab
Wichí	NO ~ (*1-5)	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Castellà
<i>Thai</i>	1	Només influència	Indirecta	Sí	Indirecta	No	No	Xinès i sànscrit

<i>Yaqui</i>	<i>Sí</i>	<i>Sí</i>	<i>Sí</i>	<i>Sí</i>	<i>Sí</i>	<i>Sí</i>	<i>~Sí ~</i>	<i>Castellà</i>
<i>Swahili</i>	<i>1-19 (exc. 6, 7 i 9)</i>	<i>Sí</i>	<i>Sí</i>	<i>Sí</i>	<i>Sí</i>	<i>No</i>	<i>No</i>	<i>Àrab</i>

Fig. 6.- Quadre comparatiu dels factors recurrents en la situació de préstec lingüístic de les llengües estudiades.

Com es pot veure, s’hi han afegit el thai i el yaqui, per ser les dues altres llengües del WOLD de les quatre amb tot el sistema substituït, així com el swahili pel fet de ser l’única llengua esmentada pels autors de què se n’ha trobat tota la informació necessària. La representació d’aquest quadre permet afirmar que, per als exemples de llengües amb tot el sistema numeral manllevat, s’observa la constant de cinc factors que ho determinen:

- 1- Contacte basat en el control polític i econòmic per part de la comunitat prestadora. Si més no, en una clara influència desigual.
- 2- Adopció de la institucionalitat externa per part de la comunitat manllevadora, amb un ús implícit de la llengua forània.
- 3- Adopció, en major o menor grau, de la religió de la comunitat prestadora per part de la manllevadora.
- 4- Adopció de l’escriptura.
- 5- Com a llengua de més pes, la prestadora és una llengua multidonant, és a dir, li’n manlleven paraules més d’una llengua menor diferent.

Per contra, veiem com el factor de la bilingüïtzació o la substitució lingüística no és rellevant en el cas de les llengües que, tot i travessar una etapa de “submissió”, són majoritàries i esdevenen llengües estatals. Alhora, el factor del canvi “civilitzacional” no sembla ser un tret pertinent, atès que porta implícits tota la resta, encara que per al yaqui no hagi estat motiu per a substituir totalment els numerals baixos: malgrat tenir un sistema numeral de base cinc, sembla productiu fins al miler, no sabem si per expansió arran del contacte.

Atès el volum reduït de la mostra, aquests factors no es poden considerar, ni molt menys, universals o requisits implicatius. Ara bé, suposen una pauta més concreta sobre la qual seguir investigant que no pas la simple afirmació que el préstec de tot el sistema numeral (inclosos els nombres més baixos) és rar o gairebé impossible. La força de més dades n’haurà de confirmar o desmentir la validesa.

4. Conclusions

La cerca dins la lingüística general pel que fa a les qüestions del debat no pot aportar més que minsos matisos al que ja s'ha dit fins ara. Pel que fa a la primera qüestió, tenim el *Principi de Cardinalitat* com a requisit que haurien de complir els segments proposats com a numerals ibèrics sense tenir-ne la traducció. Això, junt amb el seu funcionament com a sistema format per bases i àtoms ja descrit pels Orduña i Ferrer i Jané, serien els arguments de pes amb independència de les etimologies¹⁴. I cal no oblidar el fet d'haver constatat aital caràcter numeral en el cas de les paraules *ban* i *erdi/-er* i els seus respectius significats d' 'u' i 'mig/meitat', de forma independent.

Pel que fa a la qüestió préstec *versus* parentiu, tenim en l'anàlisi dels resultats del WOLD, d'una banda, la constatació que és possible tenir tot el sistema numeral manllevat i, de l'altra uns mínims criteris sobre els quals avaluar quines situacions són favorables a tal nivell de préstec. En aquest sentit, fins a l'aparició de la Mà d'Irulegi (Gorrochategui i Velaza, 2023), els indicis d'una relació entre els ibers i els antics vascons que permetés aquest nivell de préstec eren molt febles. Aquest descobriment arqueològic, però, fa que calgui mantenir la porta oberta a aquesta hipòtesi a l'espera de nous avenços en l'àmbit dels estudis lingüístics ibèrics i protobascs. Tot i així, mentre continuï mancant un conjunt sòlid d'evidències equiparable al que s'ha pogut veure en els estudis de cas exposats, la hipòtesi preferent, com a explicació de la semblança de tot el conjunt dels suposats numerals ibèrics amb els numerals bascos ha de ser, doncs, la del parentiu entre totes dues llengües.

5. Apèndix baner

Per últim, no es vol deixar passar l'ocasió per a comentar un element significatiu, gairebé passat per alt en tot aquest debat: l'exemple del roncalès *banak* 'uns' (Cf. *banek* a Ferrer 2009, 454 nota 12) fa present l'arrel *ban* com a al·lomorfa de *bat* dins la pròpia llengua basca. Durant l'elaboració del present treball, se n'han trobat diversos testimonis en una traducció de l'Evangeli segons Sant Mateu¹⁵ (Iribar, Iribar, & Pagola, 1997): *banak* 'uns', *banekin* 'amb uns', *baner*

14 Amb tot, en aquest article no es vol deixar de reforçar l'opinió que els arguments històrics i epigràfics exposats pels autors de la hipòtesi original són sòlids, i a més, estan reforçats perquè la condició de documents comercials de la font primària dels seus textos està constatada independentment (per exemple a Santiago 2013 i a Sabaté i Vidal 2021).

15 Agraïxo a l'escriptor i investigador Aitor Arana l'accés a la referència. Ell n'és editor de la versió digital publicada al portal *Nafarroako Euskararen Mediateka* <https://www.mediateka.eus/>

‘a uns’. A banda de l’especial interès que té aquest darrer cas, l’existència d’una arrel *ban* obliga a tenir en consideració totes les formes relacionades com ara *banatu* ‘repartir; dividir’, *banandu*, ‘separar-se’, *bana-banako* ‘individual; singular’, *bana* ‘un per cap, un cadascú’, *banan-banan* ‘d’un en un; un per un; per separat’, etc. És clar que les darreres dues cal explicar-les senzillament per la partícula distributiva *-na* (Cf. *bina*, *hiruna*, ‘dos per cap; dos cadascú’ i ‘tres per cap; tres cadascú’ i així successivament), no gensmenys, la mateixa arrel de la paraula distribució, *banatzea*, pot obligar a considerar l’etimologia de la pròpia partícula *-na*, car, pel que sembla, totes aquestes paraules pertanyen a una mateixa semàntica que remet al concepte d’individualització que toca de ben a prop la unitat.

Malgrat tot, però, i fugint d’etimologismes, l’interès anunciat per l’exemple *baner*, rau en el fet que conté el morfema de datiu plural *-er* testimoniats als dialectes orientals, al·lomorfs de la forma comú *-ei* i que es podria relacionar amb el sufix ibèric *-er*, rellevant en les inscripcions identificades com a votives per Joan Ferrer i Jané a partir de la presència de teònims (Ferrer i Jané 2018), en el que seria un nou possible cas de paral·lelisme gramatical, entre ibèric i èuscar.

Agraïments: M’agradaria expressar el meu agraïment, en primer lloc, als professors Adiego i Velaza pel seu acompanyament durant tot el treball de final de màster, base del present article. En segon lloc, a la professora Noemí Moncunill, per haver-me animat a presentar la proposta de comunicació. En tercer lloc, als amics i companys Carles Múrcia i Víctor Sabater per les seves orientacions i suport. I per últim, als membres del comitè organitzador del *XV Coloquio internacional sobre Lenguas y Culturas Paleohispánicas-2024* per haver-me brindat l’ocasió de participar en aquesta edició, tan especial, i per la seva brillant i atenta gestió, així com a l’Equip editorial d’aquesta revista i, especialment, als avaluadors anònims per les seves correccions.

| B I B L I O G R A F I A |

- Bakker 2010: D. Bakker, "Language sampling" dins: J. J. Song (ed.) *The Oxford Handbook of Linguistic Typology*. Oxford University Press. Oxford 2011, 13.
- Bakker, Hengevald, Kahrel & Rijkhoff 1993: D. Bakker, K. Hengeveld, P. Kahrel & J. Rijkhoff, "A Method of Language Sampling", *Studies in Language*, 17/1, 1993, 169-203.
- Banc de Dades de les Llengües Paleohispàniques Hesperia*. <http://hesperia.ucm.es/>
- Camps 1990: G. Camps, *Los Bereberes: de la orilla del Mediterráneo al límite meridional del Sahara*, Barcelona 1998.
- Ferrer i Jané 2007a: J. Ferrer i Jané, "Sistemes de marques de valor lèxiques sobre monedes ibèriques", *Acta Numismàtica* 37, Barcelona 2007, 53-73.
- Ferrer i Jané & Giral Royo 2007b: J. Ferrer i Jané, & F. Giral, "A propósito de un semis de ildirda con leyenda erder. Marcas de valor léxicas sobre monedas ibéricas". *PalHisp* 7, 2007, 83-99.
- Ferrer i Jané 2009: J. Ferrer i Jané, "El sistema de numerales ibérico: avances en su conocimiento". *PalHisp* 9, 2009, 451-479.
- Ferrer i Jané 2018: J. Ferrer i Jané. "A la recerca dels teònims ibèrics. A propòsit d'una nova lectura d'una inscripció ibèrica rupestre d'Oceja (Cerdanya)", dins a J. M. Vallejo Ruiz, I. Igartua Ugarte, & C. García Castellero (eds.), *Studia philologica et diachronica in honorem Joaquín Gorrochategui: indoeuropaea et palaeohispanica*, Vitoria/Gasteiz, 2018, 127-145.
- Ferrer i Jané 2024: J. Ferrer i Jané, "Ogei (20). Una possible marca de lèxica de capacitat ibèrica expressada en àmfors, sobre un dolium de Ruscino (Perpinyà)", dins: M. Rueda & R. Járrega (eds.), *Dolia ex Hispania. Els dolia a les províncies d'Hispania en època romana. Estat de la qüestió i perspectiva*, Tarragona 2024, 55-68.
- Ferrer & Grau 2024: J. Ferrer i Jané & I. Grau Mira, "Lepigrafia ibèrica Del Cabeço De Mariola (Alfàfara, Alacant; Bocarent, València)". *Recerques Del Museu d'Alcoi* 32, 2024, 67-82.
- Gorrochategui & Santazilia 2023: J. Gorrochategui, & E. Santazilia (eds.), *La mano de Irulegi: reflexiones desde la paleohispanística y la vascolología [Dossier]*. *Fontes Linguae Vasconum*, 136, 485-637.
- Greenberg 1978: J. H. Greenberg, "Generalizations about Numeral Systems", dins: J. H. Greenberg, Ch. A. Ferguson, E. A. Moravcsik (eds.), *Universals of Human Language*, Stanford 1978, 249-295.
- Haspelmath, M. & Tadmor, U. 2009. *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*, Berlin-New York 2009.
- Hockett 1960: C. F. Hockett, "The origin of speech". *Scientific American*, 203/2, 1960, 88-111.
- Hurford 1987: J. Hurford, *Language and Number: the Emergence of a Cognitive System*. Basil Blackwell. Cambridge, Massachussets, 1987.
- Ibáñez 1944: E. Ibáñez, *Diccionario español-rifeño*, Madrid, 1944.
- Iribar, Iribar i Pagola 1997: I. Iribar, J. J. Iribar i R. M. Pagola, *Bonaparte Ondareko Eskuizkribuak. Erronkaria*, Bilbao 1997.
- Junqueras et al. 2011: O. Junqueras, D. Madrid, G. Martínez, P. Pitarch, *Història del Japó*, Barcelona 2011.
- Kossmann 2009: M. Kossmann "Tarifiyt vocabulary", dins: M. Haspelmath, U. Tadmor (eds.), *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*, Berlin-New York, 2009, 191-214.
- Kossmann 2013: M. Kossmann, *The Arabic Influence on Northern Berber*, Leiden-Boston, 2013.

- Lakarra 2010: J. Lakarra, “Haches, diptongos y otros detalles de alguna importancia: notas sobre numerales (proto)vascos y comparación vascoibérica (con un apéndice sobre hiri y otro sobre bat-bi)”, *Veleia* 27, 2010, 191-238.
- Martín de Santa Olalla 1999: A. Martín de Santa Olalla, *Propuesta de un modelo de codificación morfosintáctica para corpus de referencia en lengua española*, Barcelona 1999.
- Mourigh & Kossmann 2019: Kh. Mourigh & M. Kossmann, *An Introduction to Tarifiyt Berber (Nador, Morocco)*, Münster, 2019.
- Múrcia 2021: C. Murcia, *Gramática amaziga : estàndard del diasistema amazic septentrional*, Barcelona 2021.
- Nercesian & Vidal 2009: V. Nercesian & A. Vidal, “Wichí vocabulary”, dins: M. Haspelmath & U. Tadmor (eds.), *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*, Berlin-New York, 2009, 1015-1034.
- Orduña 2005: E. Orduña, “Sobre algunos posibles numerales en textos ibéricos”, *PalHis* 5, 491-506.
- Orduña 2011: E. Orduña, “Los numerales ibéricos y el protovasco”, *Veleia* 28, 2011, 125-139.
- Orduña 2013: E. Orduña, “Los numerales ibéricos y el vascoiberismo”. *PalHis* 13, 2013, 517-529.
- Sabaté 2021: V. Sabaté Vidal, “Inscribed Lead Tablets from the Ancient Western Mediterranean”. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 2022.
- Santiago 2013: R. A. Santiago, “Comercio profesional : infraestructura personal y operacional. Repaso del léxico y selección de inscripciones”, *Faventia. Vol. Extra. Núm 2* 2013, 205-231.
- Sarrionandia 1925: P. Sarrionandia, *Gramática de la lengua rifeña*, Tánger 1925.
- Saussure 1916: F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris 1916.
- Shibatani 1990: M. Shibatani, *The Languages of Japan*. Cambridge 1990.
- Souag 2007: L. Souag, “The Typology of Number Borrowing in Berber”, dins: N. Hilton, R. Arscott, K. Barden, A. Krishna, Sh. Shah, M. Zellers (eds.) *CamLing 2007: Proceedings of the Fifth University of Cambridge Postgraduate Conference in Language Research*, Cambridge 2007, 237-244.
- Wichi-siwela lhayhillh / Diccionario wichí-castellano*. Buenos Aires: INILSyT, Universidad Nacional de Formosa & IFLH, Universidad de Buenos Aires & DILA, CAICyT-CONICET, 2021. <https://diccionariowichi.com.ar/>

